

KARL MARX VE MICHEL FOUCAULT'DA İKTİDAR, ÖZGÜRLÜK VE MÜCADELE KAVRAMLARI: KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

Hasan YALÇIN*

ORCID ID: 0000-0003-1561-6521

Öz: Bu makalenin amacı Karl Marx ve Michel Foucault'un iktidar ve özgürlük hakkındaki düşüncelerini birbirleri ile ilişkisi içerisinde ve birbirleri ile karşılaştırarak ele almaktır. Bu iki düşünürün seçilmesinin sebebi Foucault'nun iktidarın Marksist kavranışına getirdiği temel eleştirileri incelemek ve onun Marx'ın özne kurgusundan ve öngördüğü direniş pratiklerinden hangi yönde farklılaştığını analiz etmektir. Örneğin Marx kolektif bir özne tahayyül edip, kolektif bir mücadele önerirken Foucault mikropolitikaya ve mikrodirenışlere önem vermektedir. Bu incelemeyi yaparkenki yol haritam bu iki filozofun iktidar, özgürlük ve mücadele kavramlarına yaklaşımlarını incelemektir. Bu üç kavramın etrafında gezinmek sureti ile filozofların düşünceleri ele alınmıştır. Bu iki düşünür farklı zaman dilimlerinde yaşamış, farklı şeyleri dert edinmiş ve ele aldıkları konulara farklı açıklamalar getirmişlerdir. Biri diğzerinin öncüsü veya takipçisi değildir; ancak her ne kadar farklı perspektiflerden baksalar da en temelinde ikisinin de sorunu özne sorunudur. Foucault'yu incelerken "iktidar nedir?", "nasıl işler?", ve "iktidar ile nasıl mücadele edebiliriz?" soruları üzerinden hareket edilecek ve genel olarak iktidar ile ilişkisi içerisinde özgürlüğün nasıl ele alındığı incelenecektir. Marx'ı incelerken de aynı şekilde Marx'ın iktidarı nasıl ele aldığı ve bu iktidara karşı nasıl bir mücadele stratejisi geliştirdiği tartışılacaktır. Bu yazı, incelenen filozofların iktidar ve özgürlük kavramlarına nasıl yaklaştıklarını ele almakta ve nasıl bir mücadele yöntemi geliştirdiklerini incelemektedir. Dolayısıyla filozoflar hakkında yapılan

* İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, hasan.yalcin@ogr.iu.edu.tr

yorumlar ve çıkarımlar da filozofların söz konusu kavramlar hakkındaki düşünceleri etrafında şekillenecek ve bununla sınırlı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: İktidar, Özgürlük, Mücadele, Özne.

POWER, FREEDOM AND RESISTANCE CONCEPTS IN KARL MARX AND MICHEL FOUCAULT: A COMPARATIVE REVIEW

Abstract: This article aims to examine that Marx's and Foucault's ideas about power and freedom by context both their similarities and differences. The reason for choosing these two thinkers is to examine Foucault's fundamental criticisms of the Marxist conception of power and analyze how he differs from Marx's subject construct and the practices of resistance he envisioned. For example, while Marx envisions a collective subject and proposes a collective resistance, Foucault emphasizes micropolitics and micro resistance. My roadmap in making this investigation is to examine these two philosophers' approaches to the concepts of power, freedom, and resistance. By navigating around these three concepts, the thoughts of philosophers have been discussed. These two thinkers lived in different periods, became concerned about different things, and provided different explanations for the issues they dealt with. One is not a forerunner or follower of the other; However, although they look from different perspectives, their common problem is the problem of the subject. In examining Foucault, "what is power?", "How does it work?", and "how can we fight the power?" and how freedom is dealt with concerning the power, in general, will be examined. While examining Marx, it will also be discussed how Marx handled power and what strategy he developed against this power. This article examines how the philosophers approached the concepts of power and freedom and what kind of resistance they developed. Therefore, philosophers' interpretations and inferences will also be shaped around and limited to the philosophers' thoughts on the concepts in question.

Keywords: Power, Freedom, Resistance, Subject.

GİRİŞ

Karl Marx sermayenin küçük bir azınlığın elinde birikmesinin kökeni olan sömürüye odaklanmıştı. O dünyaya baktığında tarihin her döneminde var olmuş olan bir egemen sınıf ve bu egemen sınıfın kendisine tabi kılıp sömürdüğü bir ezilen sınıf görmekteydi. Dolayısı ile tarihin motorunun da sınıf mücadelesi olduğunu iddia

etmekteydi. Kabaca ifade etmek gerekirse Marx bir sınıfın diğer sınıfı hem maddi hem de fikri anlamda egemenliği altına almasının pratiklerini incelemiştir. Nasıl oluyor da sayıca çok daha büyük bir çoğunluğa tekabül eden ezilen sınıf hem maddi hem de fikri anlamda egemen sınıfın tahakkümü altında yaşamaktadır? Buradan hareketle Marx bir sınıf mücadelesi aracılığıyla sömürü ve tahakküm ilişkilerinin son bulması ile gerçekleşecek bir özgürlük ve bir nevi de kurtuluş tahayyül eder. Marx sınıflı toplumlarda kişilerin asla hiçbir eyleminde veya kararlarında vs. özgür olmadığını iddia etmez. Tam tersine Marx'a göre insanların eylemlerinde ve kararlarında her zaman özgürlük ve zorunluluk iç içedir. Özgürce yaptığımız her eylemin içinde bir parça zorunluluk olduğu gibi, zorunlu olarak yaptığımızı düşündüğümüz şeylerde de her zaman bir parça özgürlük vardır. Görüldüğü gibi özgürlük kavramına bu açıdan yaklaştıımızda onun karşısına zorunluluğu koymaktayız. Ancak Marx'ın nihai kurtuluş olarak tarif ettiği özgürlük, özgürlüğün bu anlamı değildir. Marx'ın bahsettiği özgürlük/kurtuluş yabancılaşma, sömürü ve tahakkümün karşısında konumlandırılmış olan özgürlüktür. Kapitalist toplumda öznenin yabancılaşması öznenin özgürlüğe kavuşmasının önündeki en büyük engeldir. Michel Foucault ise özgürlüğü sömürü ve tahakkümün karşısında konumlandırarak ele almaz. Foucault'un derdi kendisinin de birçok kez belirttiği üzere özne sorunudur. 1982 yılında *Özne ve İktidar* isimli makalesinde belirttiği gibi, onun yaptığı tüm çalışmalar aslında insanların özneye dönüştürölme kiplerinin analizidir.¹ İnsanların özneye dönüştürölmesi demek en kaba tabiri ile, ilk olarak öznel bir deneyimin kurulması ve sonrasında ise kişinin bu deneyimin öznesi haline getirilmesidir. Örneğin cinsellik iktidar ilişkileri bağlamında öznel bir deneyim olarak kurulur ve ardından bireyler bu öznel deneyimin öznesi haline gelirler. Dolayısıyla söz konusu özneleştirme de aslında iktidar ilişkilerinin var ettiği bir şeydir. Çünkü burada olan şey kendi özgür irademizle, kendi özneliğimizle icra ettiğimiz şeyi aslında iktidarın bizden yapmamızı istediği şekilde ve iktidarın arzusuna yönelik icra etmemizdir. Biz sağlıklı bir yaşam sürebilmek için her akşam belirli bir saatte uyumanın ve sabah erken kalkmanın bizim için iyi bir şey olduğunu düşünür ve bunu uygulamaya çalışırız. Ancak sabah erken kalkıp işe gidip, uykumuzu almış olarak ve dinç bir şekilde işimizin başına geçmemiz aslında iktidarın da arzuladığı bir şeydir. Bu bağlamda Marx ve Foucault'nun iktidar ilişkilerine biçtikleri işlev ve özne kurguları birbirinden ayrılmaktadır. Marx iktidarı makro boyutu ile ele alıp incelerken Foucault tam tersine mikropolitikaya vurgu yapar.

¹ Michel Foucault, *Özne ve İktidar*, çev. Işık Ergüden - Osman Akinhay, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016), 57-58.

Foucault'nun kullandığı özne (sujet) kavramı içerisinde bireyin başkasına tabi olması anlamını barındırır.² Söz konusu tabi oluş ve boyun eğdirilmişlik özne kavramına içkindir. Kişi iktidar ile ilişki içerisine girmeden ve iktidara tabi olmadan özne olamaz. Özneyi kuran iktidar ilişkilerinin kendisidir. Marx'ın öznesi ise özel mülkiyetin iktidarına karşı mücadele ederek tüm toplumsal yapıyı değiştirme potansiyeline sahip olan devrimci işçi sınıfıdır. Marx Feuerbach Üzerine Tezler'in 11. Tez'inde "Filozoflar dünyayı yalnızca farklı şekillerde yorumlamışlardır, mesele onu değiştirmektir." der.³ Marx'ın temel derdi tüm toplumsal yapıyı değiştirecek toplumsal özne olan işçi sınıfını kavramsallaştırmaktır.⁴ Marx'ın öznesi kolektif bir özne olan işçi sınıfı iken Foucault kolektif özneyi yok saymaktadır.⁵ Her iki düşünür de özne tahayyüllerini iktidar kavramsallaştırmaları ile ilişkisi içerisinde oluşturmuşlardır. Bu nedenle özne meselesi tartışılırken öncelikle düşünürlerin iktidarı nasıl kurguladıklarını ele almamız gerekmektedir. Dolayısıyla makalenin birinci ve ikinci bölümlerinde düşünürlerin özne ile iktidar arasında nasıl bir ilişki kurdukları ve genel olarak iktidarı nasıl algıladıkları tartışılacaktır.

Yukarıda temel inceleme alanları ve bakış açıları kabaca tarif edilen Marx ve Foucault'nun her ne kadar farklı sorunlara farklı şekillerde yaklaşım farklı çözümler önerileri ürettiklerini söyleyebilirsek de her iki düşünürün temel sorununun özne meselesi olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle iki filozofun birbirinden farklı özne tahayyüllerinden hareketle iktidar, özgürlük ve mücadele kavramlarına yaklaşımlarını birbirleri ile ilişkisi içerisinde incelemek nasıl bir dünya resmi çizdiklerini anlamak açısından önemlidir. İlk olarak söylemek gerekir ki bir modernite düşünürü olan Marx her ne kadar gelişmekte olan kapitalist sistemin toplumsal etkilerinden hareketle oldukça yıkıcı ve karamsar tespitlerde bulunsa da ona bir pesimistlik atfedemeyiz. Marx'ın öznesi eninde sonunda nihai kurtuluşa/özgürlüğe kavuşacaktır. Foucault'ya ise tam tersine pesimist bir düşünür diyebiliriz. O dünyaya baktığı zaman gelecek bir zamanda erişilecek herhangi bir özgürlük uğrağı görmez. Neocleous Foucault'nun bu kötümserliğini onun devlet-sivil toplum ayrımını reddetmesine bağlar. Çünkü kapitalist sistem kendi iç çelişkileri yüzünden kendi mezar kazıcısını yarattığı için yıkılacaksa, bu gelişimin sivil toplum içerisinde olması gerekir. Sivil toplumu reddetmek doğal olarak

² Altuğ Koç, "Foucault'nun Biyopolitika Kavramının Teorik Çerçevesi", *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi* 2/2 (Aralık 2018), 196.

³ Karl Marx, "Feuerbach Üzerine Tezler", çev. Güçlü Ateşoğlu vd. *Hayalet Marx: Seçme Yazılar*, ed. Güçlü Ateşoğlu, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017), 200.

⁴ Olkan Senemoğlu, *Kapitalizm ve Korku* (İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013), 47.

⁵ Mark Neocleous, *Sivil Toplumu Yönetmek*, çev. Bahadır Ahıska, (Ankara: Notabane Yayınları, 2015), 93.

bu çelişkileri de görmemek demektir.⁶ Bu bağlamda makalenin üçüncü bölümünde düşünürlerin tahayyül ettikleri öznelerin, özneyi boyunduruk altına aldığını iddia ettikleri iktidara karşı nasıl bir mücadele stratejisi geliştirmeleri gerektiği birbirleri ile karşılaştırılarak incelenecektir.

1. MARX VE İKTİDAR

Marx'ın ele aldığı biçimi ile iktidara mülkiyet rejiminin iktidarı diyebiliriz.⁷ Marx'a göre doğada ilk işbölümü ortaya çıkar çıkmaz artık insanlar kendilerine ayrılan belirli bir alana hapsedildiler. *Alman İdeolojisi*'nde ele aldığı biçimiyle Marx'a göre insanlar arasında işbölümü tesis edilir edilmez insan artık bir avcı, balıkçı, çoban ya da eleştirel eleştirmendir ve geçim araçlarını kaybetmek istemiyorsa da olduğu gibi kalmalıdır.⁸ İnsanlar arasında işbölümünün ortaya çıkması demek aynı zamanda mülkiyetin de ortaya çıkması demektir. Zaten Marx işbölümü ile özel mülkiyetin özdeş ifadeler olduğunu söyler.⁹ Özel mülkiyetin ortaya çıkması demek de insani özgürlüğe ve insani gelişmeye bir ket vurulması demektir. Marx'a göre özel mülkiyet rejiminin olduğu toplumda herhangi bir insani özgürlükten bahsedemeyiz.

Marx insanın temel tanımlayıcı özelliğinin üretim olduğunu söyler. Üretimin temel faaliyeti ise emektir ve Marx'a göre insan ancak özgür bir çalışma ile özgür olabilir.¹⁰ Burada çalışma, emek ve üretim denildiğinde akla belirli bir parasal karşılığı olan çalışma/emek/üretim gelmemelidir. Kapitalist toplumsal sistem sadece paraya dönüştürülebilen emeği iş olarak kabul etse de Marx buna karşı çıkar. Ona göre üretim dediğimiz şey insanın doğayı dönüştürmesidir. Marx tarihsel süreç içerisinde her şeyin, insanın neyi nasıl ürettiği ile bağlantılı olarak değıştiğini ve dönüştüğünü söyler. Çünkü ona göre insan üretim yaparak kendisini gerçekleştirir ve nasıl bir üretim yaptığı da bu yüzden önemlidir. İnsan ancak doğada üretim yaparak kendisini gerçekleştirebiliyorsa doğal olarak bu üretimin özgür olmaması demek insanın da özgür olmaması demektir. Marx bu nedenle insan ancak özgür bir çalışma ile özgür olabilir demiştir.¹¹

Marx işbölümünün ve uzmanlaşmanın olduğu her toplumda bir yabancılaşmanın var olduğundan bahseder. Çünkü işbölümünün var olması beraberinde özgür çalışmanın

⁶ Neocleous, *Sivil Toplumunu Yönetmek*, 93.

⁷ Jacques Bidet, *Foucault'yu Marx'la Okumak*, çev. Zehra Cunillera, (İstanbul: Metis Yayıncılık, 2016).

⁸ Karl Marx – Friedrich Engels, “Alman İdeolojisi”, çev. Güçlü Ateşoğlu vd. *Hayalet Marx: Seçme Yazılar*, ed. Güçlü Ateşoğlu (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017), 211.

⁹ Karl Marx, Friedrich Engels, “Alman İdeolojisi”, 211.

¹⁰ Bertell Ollman, *Yabancılaşma: Marx'ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Anlayışı*, çev. Ayşegül Kars, (İstanbul: Yordam Yayınları, 2015), 194.

¹¹ Ollman, *Yabancılaşma: Marx'ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Anlayışı*, 194.

imkansızlığını da getirir. İşbölümü ile beraber insanın etkinlik alanının sınırları çizilir ve bu da beraberinde yabancılaşmayı getirir.¹² İşbölümü sınıflı toplumsal yapının temelidir. İnsanlar arasında belirli bir işbölümü tesis edilmeden sınıflı toplumsal yapı ve onun beraberinde getirdiği sömürü ortaya çıkamaz. Yani insanın özgürlüğünün ve potansiyelinin kısıtlanması ve insanın kendisine, emeğine, işine yabancılaşması kapitalist üretim tarzının ortaya çıkması ile başlayan bir şey değildir. Ancak kapitalist üretim tarzında insanın yabancılaşması diğer üretim tarzları ile kıyaslandığında çok daha vahim bir hal almıştır. Ollman kapitalist toplumdaki yabancılaşmayı balyoz ile kırılan bir findıktan geriye kalan olarak tanımlar.¹³ Kapitalist toplumda işçi üretim araçlarından tamamen kopartılmıştır ve toplum üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduranlar (burjuva) ve bu üretim araçlarının mülkiyetine sahip olmayanlar (proletarya) olarak iki keskin kutba ayrılmıştır. Bu anlamda Marx'ın bahsettiği iktidar üretim araçlarının mülkiyetini elinde bulunduranların iktidarındır. Bu iktidar aynı zamanda toplumun nasıl düşünmesi gerektiğinin de egemen sınıf tarafından belirlenmesini sağlar. Marx'ın meşhur ifadesiyle; “Egemen sınıfın düşünceleri her çağda egemen düşüncelerdir; başka bir deyişle, toplumun egemen maddi gücü olan sınıf, aynı zamanda egemen zihinsel güçtür.”¹⁴

Marx'a göre kapitalist toplumda birey özgür değildir. Marx liberal düşünürlerin aksine özgürlüğün bir sözleşme yapma özgürlüğü olarak kavranılmasına karşı çıkar. Mesela işçilerin, sermayedarların karşısına özgür bireyler sıfatıyla, sözleşmenin bir tarafı şeklinde ve sözleşme yapıp yapmama özgürlüğüne sahip olarak çıktığını söylemek bir düzmedir. Zaten tanım olarak işçi Marx'a göre yaşamak için emeğinden başka satacak hiçbir şeyi olmayan kişidir.¹⁵ “Marx'ın metinlerinde işçi hep ölüden biraz fazla, diriden epeyce az şekilde tasvir edilir.”¹⁶ İşçi sözleşme yapıp yapmama konusunda asla özgür değildir; zaten özgürlük böyle bir şey de değildir. Kapitalist toplumda insanların birbirlerinin karşısına özgür özneler olarak çıktıklarını söylemek ile insanların birbirlerinin karşısına düşman olarak çıktıklarını söylemek aynı şeydir. Marx'a göre kapitalist toplumda “özgürlük aslında mücadele etme özgürlüğü, yaşama hakları da aslında hayatta kalmaya çalışma görevidir.”¹⁷

¹² Ollman, *Yabancılaşma: Marx'ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Anlayışı*, 254.

¹³ Ollman, *Yabancılaşma: Marx'ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Anlayışı*, 317.

¹⁴ Marx – Engels, “Alman İdeolojisi”, 217.

¹⁵ Marx – Engels, “Alman İdeolojisi”, 295.

¹⁶ Onur Kartal, “Ete Kemiğe Bürünen Hayalet: Marx ve Foucault”, *Birikim Dergisi* 349/350 (Haziran 2018), 102.

¹⁷ Ollman, *Yabancılaşma: Marx'ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Anlayışı*, 326.

Marx her zaman verili ve hazır bir şekilde yapılan gelecek tasavvurlarına karşı çıkmıştır ve geleceğin toplumunun ayrıntılı bir şekilde tarif edilemeyeceğini söylemiştir. Ancak yine de Marx'ın insani özgürleşmenin gerçekeşeceği bir gelecek anlatısı vardır. Marx geleceğin özgür toplumunu “Komünist Toplum¹⁸” olarak adlandırır. Komünist toplumda üretime toplum tarafından el konulacak ve üretim toplumun ihtiyaçlarına göre belirlenecektir. Bu aşamada özel mülkiyetin rejimi ortadan kalkmış olacağı için insanın hayatında var olan tüm yabancılaşma da ortadan kalkacaktır ve insan nihayet tamamen özgür olacaktır. Marx'a göre sınıflı toplumlarda bireyler tüm ilişkilerine bir sınıfın üyesi olarak girerler. Ancak komünist toplumun sınıfsız ortamında bireyler ilk kez birey olarak toplumda birbirleri ile ilişkiye girerler. Komünist toplumda toplumsal faaliyetlerin sabitlenişi de son bulacaktır. Yine Marx'ın deyişi ile; toplumun genel üretimi düzenleyeceği komünist toplum kişiye hiçbir zaman avcı, balıkçı, çoban ya da eleştirmen olmak zorunda bırakmayacak, kişi bunların hepsi birden olabilecektir.¹⁹ Bu aşamada çalışmak kişinin öz faaliyeti haline gelmiştir ve komünist toplumdaki emek yabancılaşmamış emektir. Komünist toplumda da bir zorunluluklar alanı vardır. Yani insan tüm zorunluluklarından mutlak bir şekilde özgürleşmiş değildir. Örneğin insan yaşayabilmek için çalışmak zorundadır. Ancak bu çalışma kapitalist toplumdaki gibi bireyi sömüren, için ve işçinin içeriğini boşaltan ve işçiyi gelişiminden yoksun bırakan bir çalışma değil, tam tersine bireyi geliştiren ve tatmin eden bir çalışmadır.²⁰

2. FOUCAULT ve İKTİDAR

Foucault'nun, kendisinden önceki düşünürlerden farklı bir iktidar anlayışı vardır. Ondan önceki düşünürler genelde iktidarı belirli bir kuruma veya üstyapısal bir konuma yerleştirmiş ve daha çok iktidarın yasaklayan, ceza veren, hükmeden ve baskılayan özelliklerine vurgu yapmışlardır. İktidar hep olumsuz yönleri ile ele alınmıştır ve bir kurumun içerisine yerleştirilmiştir. Foucault bu noktada řu soruyu sormaktadır; “İktidar tümüyle olumsuz olsaydı kabul edilebilir miydi?”²¹ Yani iktidar salt engelleyen, baskılayan, şiddet uygulayan ve yasaklayan bir şey ise biz bunu neden kabul ettik ve neden hala kabul etmeye devam ediyoruz? Foucault'ya göre iktidarın başarılı olmasının paradoksu burada saklıdır. “[İktidarın] başarısı kendi mekanizmalarının ne kadarını saklayabildiği ile orantılıdır.”²² Yani iktidara salt olumsuz yönüyle baktığımızda onu

¹⁸ Ancak yine de Marx'ın geleceğin toplumu olarak bahsettiği komünist toplumun nasıl bir şey olduğunu anlattığı ve bu toplumu bir anlamda tasvir ettiği metinlerin genelde hayatı boyunca yayımlamadığı metinler olduğunu aklımızda tutmalıyız.

¹⁹ Marx – Engels, “Alman İdeolojisi”, 211.

²⁰ Ollman, *Yabancılaşma: Marx'ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Anlayışı*, 194, 195.

²¹ Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, çev. Hülya Uğur Tanrıöver, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017), 65.

²² Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 65.

özgürlüğe çizilmiş bir sınır olarak görürüz ve eylemlerimizde özgür olduğumuzu düşünürüz. İktidarı belirli bir yerde konumlandırarak ve ona salt olumsuz bir rol biçerek aslında üzerinde doğrudan bir yasaklama olmayan her alanda, iktidarın üretici bir rolü yokmuş gibi kendimizi özgür ve iktidardan bağışık hissederiz. Örneğin iktidarı devlette konumlandırırırsak kendimizi özel alanda, devletin müdahale etmediği özel ilişkilerimizde özgür hissederiz. Bu anlamda iktidarın başarısı kendisini gizlemesine bağlıdır. Ancak Foucault bize iktidarın böyle bir şey olmadığını söyler. Ona göre iktidar salt yasaklayan konumunda değildir, var olduğu her yerde doğrudan üretici bir rol oynar. Foucault *Özne ve İktidar* adlı makalesinde iktidarı şöyle tanımlamıştır:

“İktidar, mümkün eylemler üzerinde işleyen bir eylemler kümesidir: eyleyen öznelerin davranışlarının kaybolduğu imkan alanı üzerinde yer alır: kısıktır, teşvik eder, baştan çıkarır, kolaylaştırır veya zorlaştırır, genişletir ya da sınırlar, aşağı yukarı muhtemel hale getirir; uç noktada kısıtlar ya da mutlak olarak engeller; ancak eylemde buldukları ya da bulunabilecekleri ölçüde eyleyen özne ya da özneler üzerinde eylemde bulunma biçimidir. Başka eylemler üzerinde bir eylem kümesi[dir].”²³

Görüldüğü üzere Foucault’ya göre iktidar yalnızca edimde var olabilen bir şeydir. Yani eylemler üzerinde işleyen bir eylem kümesi olan iktidardan söz edebilmemiz için öznelerin edimde bulunmaları, birer özne olarak eylemeleri gerekmektedir. İktidar ancak özneler eyledikleri takdirde özneler arası ilişkilerde kendisine yer edinebilir. Ayrıca bu tanımdan çıkartabileceğimiz bir diğer şey ise iktidarın salt kötü bir şey olmadığıdır. Foucault’ya göre iktidar mutlak olarak kötü bir şey değildir. Örneğin bir satranç hocası öğrencisine hamle öğretirken öğrencisinin mümkün eylem alanını yapılandırmış olur ve böylelikle öğrencisinin eyleminin üzerinde eylemde bulunmuş olur. Öğrenci hocasının öğrettiklerinden hareketle birçok hamle (eylem) arasından bir tanesini (belki daha iyi olanı) seçer ve böylece hocası öğrencisine bir iktidar uygulanmış olur. Bu örnekte hocası, öğrencisinin edimini yapılandırmaktadır ve ikisi arasında doğal olarak bir iktidar ilişkisi ortaya çıkmaktadır. Ancak biz buradaki ilişkiyi kötülük ile ilişkilendirip dışlayamayız. Dolayısıyla Foucault’ya göre iktidar salt kötü bir şey değildir. Foucault biraz daha ileri giderek iktidarın *sevimli* bir şey olduğunu söyler; iktidar sevimlidir çünkü zevk yaratır, arzu yaratır ve bilgi üretir.²⁴ Bu anlamda böyle bir iktidar kötü olan bir iktidar değildir. İkinci bir husus ise; Foucault’ya göre “İktidar yalnızca ‘özgür özneler’ üzerinde ve yalnızca onlar ‘özgür’ oldukları sürece uygulanır.”²⁵ Özgürlük ile iktidar birbirlerini dışlayan şeyler değildir. Tam tersine özgürlük ve iktidar birbirine içkindirler. İktidar kişiye belirli bir özgürlük alanı bıraktığı sürece ancak biz ona iktidar diyebiliriz. Eğer iktidar kişiye bir özgürlük alanı bırakmazsa artık kendisine iktidar uygulanan bir öznenen bahsedemeyiz. Çünkü o artık

²³ Foucault, *Özne ve İktidar*, 74.

²⁴ Michel Foucault, *İktidarın Gözü*, çev. Işık Ergüden, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015), 74

²⁵ Foucault, *Özne ve İktidar*, 75.

özne değil, bir nesnedir. Var olan ilişki de bir iktidar ilişkisi değil bir kontrol ilişkisidir. Bu noktada Foucault²⁶ zincire vurulan ve kendisine şiddet uygulanan bir adam örneği verir. Ona göre böyle bir durumda bu kişi kendisine güç uygulanmasına maruz kalmaktadır ancak burada var olan ilişki asla bir iktidar ilişkisi değildir. İktidarın var olabilmesi için ya da bizim bir ilişkiye iktidar ilişkisi diyebilmemiz için orada potansiyel bir başkaldırı imkanı ve bir direniş imkanı olmalıdır. Bir yerde özgürlük imkanı ve direniş potansiyeli yoksa orada iktidar ilişkisi de yoktur. Ancak Devocioğlu buraya bir cep açar ve bizzat söz konusu direniş pratiklerinin iktidarı ürettiğini söyler. Ona göre direnişler iktidarın kendisini yeniden üretmesine hizmet ederler. Çünkü direnişler olmadığı vakit iktidarın kendisini gösterebileceği bir alan da yoktur demektir.²⁷

Foucault'nun iktidarın üstyapısal bir konuma yerleştirilmesi fikrini reddettiği söylenilmişti. Peki bu iktidar belirli bir kurumun içerisinde veya üstyapısal bir konumda değil ise nerededir? Foucault'ya göre iktidar her yerdedir ve iktidarın mekanizmaları sonsuzdur.²⁸ İktidarın sonsuz olması onun her şeyin belirleyicisi olduğu anlamına gelmez, her yerde iktidar vardır dediğimizde aynı zamanda her yerde özgürlük ve her yerde direniş de vardır demiş olmaktayız. İktidar her şeyi kapsadığı için her yerde değildir, iktidar iki tane öznenin birbiri ile ilişki kurduğu her yerde işler konumunda olduğu için her yerdedir. Foucault bu noktada Marx'dan ayrılmaktadır. Marx'da iktidar çok daha görünür bir biçimdedir. İktidar mülk sahiplerinin, burjuvanın iktidarıdır. İktidar bir sınıfın diğer sınıfa uyguladığı bir şey olduğu ölçüde iktidarın konumu ve sahibi bellidir. Peki işçi sınıfı herhangi bir iktidara sahip değil midir? Elbette sahiptir. Bu anlamda Harvey, Marx'ın üretici emekten bahsederken onu "canlı emek" olarak adlandırmasının önemli bir şey olduğunu söyler.²⁹ İşçi *canlı* bir şekilde üretim sürecinde var olur ve kendi potansiyelinin farkına vardığı ölçüde iktidarı eline almaya da muktedirdir. Yani Marx iktidarı egemen sınıfın içerisine yerleştirir ancak ezilen sınıfı mutlak bir boyun eğmişlik ile sınırlandırmaz.

Foucault'ya göre 16. yüzyıl iktidar için bir dönüm noktasıdır. Foucault'nun hükümlerlik olarak adlandırdığı yasaklayan, baskılayan, hayır diyen ve kendi tabiri ile *büyük İ* ile yazılan iktidar 16. yüzyıla geldiğimizde büyük bir değişim ve dönüşüm

²⁶ Foucault, *Özne ve İktidar*, 55.

²⁷ Nadir Ateşoğlu, "Michel Foucault'da İktidar ve Özgürlük Kavramlarının Orhan Tekelioğlu, Cem Devenci ve Tina Besley'in Çalışmaları Bağlamında Değerlendirilmesi", *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 5/2 (Ocak 2019), 223.

²⁸ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 69.

²⁹ David Harvey, *Umut Mekanları*, çev. Zeynep Gambetti, (İstanbul: Metis Yayıncılık, 2015), 148.

geçirmeye başlamıştır.³⁰ Foucault'ya göre bu değişim ve dönüşümün sebebi 16. yüzyıldan itibaren ortaya çıkmaya ve gelişmeye başlayan devlettir.³¹ 19. yüzyıla geldiğimizde ise monarşi artık ortadan kalkmış ve modern devlet dediğimiz devletler monarşilerin yerini almıştır. Foucault'ya göre bu çok önemli bir aşamanın başlangıcıdır. İktidarın miras yoluyla babadan oğla geçtiği geleneksel monarşilerin ortadan kalkması ile birlikte iktidar belirli bir yönetsel bilginin varlığına ihtiyaç duymaya başlamış ve yöneticiler artık bilgi olmadan yönetemeyeceklerinin farkına varmışlardır; böylelikle de iktidar ile bilgi arasında bir bağ oluşmaya başlamıştır.³² Foucault'ya göre geleneksel iktidar tebaasının üzerinde bir tasarruf hakkına sahipti. Onun malına, canına vs. el koyabilirdi. Geleneksel iktidarın tanımlayıcı özelliği onun bir tasarruf hakkına sahip olmasıdır. Foucault burada bir noktaya dikkat etmemiz gerektiğini söyler. Hükümler tebaası üzerinde bir tasarruf hakkına sahip olduğu için pekala insanları öldürebilir, ancak hükümler insanları yaşatabilir diyemeyiz. Geleneksel iktidar modelinin hükümlerana tanıdığı hak öldürme veya yaşamaya bırakma hakkıdır. Hükümler yaşam üzerindeki hakkını ancak bu hakkı öldürme eyleminden yanayken kullanabilir.³³ Hükümler bireyi yaşatmaz, sadece yaşamaya bırakır/izin verir. Foucault'ya göre 19. yüzyıla geldiğimizde bu konuda büyük bir değişim yaşanmıştır ve hükümleranın öldürme veya yaşamaya bırakma hakkı, tersine dönerek bir yaşatma veya ölüme bırakma hakkına dönüşmüştür.³⁴ Buna verilebilecek en güzel örneklerden bir tanesi günümüzde Covid-19 salgını sürecinde yaşadıklarımızdır. ABD'de salgın nedeni ile ölenlerin %70'inden fazlasının siyahi olduğunu aklımıza getirdiğimiz zaman devletin öldürme işlevini yitirdiğini ancak bunun yerine ölüme bırakma işlevi edindiğini çok daha net bir şekilde görmekteyiz. İşte burada Foucault'nun bahsettiği değişim çok açık bir biçimde görülmektedir. Hükümleranın öldürme veya yaşamaya bırakma işlevi bugün tersine dönmüş ve bu modelde iktidar yaşatma veya ölüme bırakma işlevini edinmiştir. Foucault bu iktidara yaşatmak ve ölüme bırakmaktan ibaret olan bir *ayarlama iktidarı* demektedir.³⁵

Geleneksel iktidardan modern iktidara ya da Foucault'nun deyişi ile disipline edici iktidara geldiğimizde geleneksel iktidarda hükümleranın sahip olduğu tasarruf ve el

³⁰ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 69.

³¹ Foucault, *Özne ve İktidar*, 64.

³² Michel Foucault, *Büyük Kapatılma*, çev. Işık Ergüden – Ferda Keskin, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015), 129.

³³ Michel Foucault, *Toplumunu Savunmak Gerekir*, çev. Şehsuvar Aktaş, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002), 247.

³⁴ Foucault, *Toplumunu Savunmak Gerekir*, 247.

³⁵ Foucault, *Toplumunu Savunmak Gerekir*, 252.

koyma hakkı yerini kışkırtmaya, gözetlemeye, denetlemeye ve üremeye bırakır.³⁶ Bu yeni iktidar modelinin ortaya çıkması aynı zamanda hapishanelerin ve akıl hastanelerinin, kısaca *kapatma pratiklerinin* doğuşuyla da ilişkili bir şeydir. Modern iktidar, geleneksel iktidarın zıddına bireyi öldüremez ve onun canını hiçe sayamaz. Çünkü zaten modern iktidarın işlevi yaşamı tesis etmek ve yaşamı yönetmektir. Foucault'ya göre ticari kapitalizmin yerini sanayi kapitalizmine bırakması ile birlikte bir işçi ordusuna ihtiyaç duyulmuş ve dolayısıyla bireyin hayatı değer kazanmıştır; çünkü birey işçidir ve çalışmalıdır. Bu nedenle bireylerin hapishanelerde ıslah ve disipline edilip tekrar çalışabilir düzeye getirilmesi gerekmiştir. Çalışamayacak durumda olanların ise (deliler, sakatlar, yaşlılar) kapatılması gerekmiştir.

Foucault'ya göre modern dönemde el koyan, yasaklayan, sınır çizen ve genel olarak *yapma!* diyen iktidar modeli artık tam tersine insanlara ne yapmayacağını söylemek yerine insanlara ne yapacaklarını söyleyen bir modele evrilmiştir. Modern iktidar bilgi aracılığı ile yaşamı yönetmektedir. Bilimsel bilgi aracılığıyla insanlara nasıl olmaları, nasıl davranmaları, nasıl hissetmeleri ve hangi durumda ne arzulamaları gerektiği söylenmektedir. Un, tuz, şeker yenmemelidir, kadınların beli ince olmalıdır, bir siyaset bilimi öğrencisi Foucault'nun iktidar kuramını bilmelidir vesaire. Böylelikle aynı zamanda bir epistemolojik şiddet de uygulanmaktadır. Görüldüğü üzere burada iktidar pozitif bir biçim almıştır. Yasak koymaktan ve neyi yapmayacağımızı belirlemekten ziyade çeşitli “normallikler” ve “hakikatler” yaratarak bize neyi yapacağımızı söylemektedir. Örneğin Foucault'ya göre modern dönemde gelişen tıp bilimi ve psikiyatri bilimi bilimsel bilgi aracılığıyla insan yaşamı hakkında hakikatler üretmektedir. Hakikat üreten kişi aynı zamanda iktidarı da bu vesile ile var etmiş olmaktadır. Mesela doktor hasta olan ile hasta olamayanın kim olduğunu, aynı şekilde psikiyatr de deli olan ile deli olmayanın kim olduğunu kategorik olarak belirlemektedir ve bunu da bilgi aracılığı ile yapmaktadır.

Foucault'ya göre disiplinci iktidar normalleştirir. Normalleştirme, toplumda kabul gören bir normallik inşa eder ve insanlar bu normalliğe uymaya çalışarak *normal* bir birey olabilmek için uğraşırlar.³⁷ Bu nedenle Foucault'ya göre günümüz toplumu bir norm toplumu haline gelmiştir. Norm toplumunda her şeyi, Foucault'nun deyişi ile bir çeşit hakikat oyununun içerisine sokmaktayız. Hakikat oyunları bizim hayatımızı kuran tüm deneyim ve düşüncelerin, yani bizim öznesi olduğumuz bütün her şeyin hakkında belirli birtakım hakikatlerin üretilmesi için kullanılan kuralların tümüdür.³⁸ Bu hakikat

³⁶ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 97.

³⁷ Michel Foucault, *Güvenlik, Toprak, Nüfus*, çev. Ferhat Taylan, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2019), 51.

³⁸ Foucault, *Özne ve İktidar*, 13.

oyunları iyi-kötü, sağlıklı-hasta, akıllı-deli, suçlu-suçsuz, çalışkan-tembel biçimindeki ayrımlardır ve bu ayrımlar bize normal olanın ne olması gerektiğini gösterirler. Bu örneklere sınırsız sayıda örnek ekleyebiliriz. Bireyi bu hakikat oyunun içerisine soktuğumuzda birey kendi denetimini kendisi yapacak ve normal olmaya çalışacaktır. Bu anlamda bugün bizim kendi özgür irademiz ile yaptığımız birçok şey aslında norm toplumunun bize dayattıklarıdır. Foucault'ya göre günümüzde yasalar giderek işlevini kaybetmektedir ve birer norm biçiminde işlemektedir.³⁹ Günümüz toplumunu bir norm toplumu olarak tanımlayıp, tüm bireysel normlarımızın da iktidarın istediği şekilde oluştuğunu söylediğimizde her şeyi kuşatan ve asla içerisinden sıyrılıp çıkamayacağımız bir iktidar anlatmış gibi olmaktadır. Foucault da çoğu röportajında böyle bir soruyla karşı karşıya kalmıştır; *peki biz bu iktidar ile nasıl mücadele edeceğiz?*⁴⁰

3. İKTİDAR İLE MÜCADELE: MARX VE FOUCAULT KARŞILAŞTIRMALI ANALİZ

Foucault iktidara karşı yapılan mücadelelerin belirli bir düşmana, *baş düşmana* karşı yapılan bir mücadele olamayacağını söyler.⁴¹ Foucault'nun aksine Marx'ın bahsettiği mücadele ise bir baş düşman ile, burjuva ile yapılan bir mücadeledir. Proletarya önderliğinde yapılan bir devrim ile birlikte komünist topluma geçilecek ve tüm insanlık özgürlüğüne kavuşacaktır. Marx bu noktada proletaryanın, tüm insanlığın özgürlüğünün taşıyıcısı olduğunu söyler; “İşçilerin özgürleşmesi bütün insanlığın özgürleşmesini içerir, çünkü işçinin üretimle ilişkisi insanın bütün köleliğini ihtiva eder(...)”⁴²Proletaryanın tüm insanlığın özgürlüğünün taşıyıcısı ve temsilcisi olmasının sebebi kapitalist toplumda proletaryanın “insanlığı”nı tamamen kaybetmesi ve tam ve bütünsel bir yabancılaşmanın taşıyıcısı olmasıdır. Marx ezilen bir sınıfın mülkiyet iktidarına karşı yürüteceği bir savaştan bahsetmiş ve bu savaşın kazanılmasına müteakip tüm insanlığın özgürleşeceği bir anlatı geliştirmiştir. Burada iki düşünürün özgürlük kavramını anlamlandırma şekillerinde de bir farklılık olduğunu görmekteyiz. Marx sınıflı toplumsal yapının çözülmesi ile birlikte tüm insanlar için geçerli olacak mutlak bir özgürleşmeden bahseder. Yani Marx'a göre burjuvazinin iktidarı altında işçi özgür değildir ve kapitalist toplum bir işçi devrimi ile yıkılınca burjuvazinin iktidarı da son bulacak ve özgürlük gelecektir. Dolayısıyla insanların özgürleşmesinin koşulu özel

³⁹ Foucault, *Cinseliğin Tarihi*, 103.

⁴⁰ Foucault, *Özne ve İktidar*.

⁴¹ Foucault, *Özne ve İktidar*, 62.

⁴² Karl Marx, “Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları”, çev. Güçlü Ateşoğlu vd. *Hayalet Marx: Seçme Yazılar*, ed. Güçlü Ateşoğlu (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017), 118.

mülkiyetin iktidarının yokluğu ile mümkün olabilmektedir. Bu anlamda Marx'da özgürlük ile iktidar birbirlerini dışlayan şeylerdir.

Neocleous'a göre "Marx'da proletarya özel bir sınıftır ancak amaçları geneldir. (...) ⁴³" Dolayısıyla Marx tüm bir insanlığın özgürleşmesini proletaryanın özgürleşmesine bağlayan bir yaklaşım geliştirmiştir diyebiliriz. Bu yaklaşıma göre Proletarya'nın verdiği savaş tüm insanlığın kurtuluşuna giden yolda kazanılması gereken bir savaş olduğu için bu mücadele karşısında diğer tüm mücadeleler ikinci plana itilme tehlikesi altındadır. Örneğin Donovan'a göre Marksizmin bu konudaki "vahim" eksikliği kadınların boyun eğdirilmesini kapitalizmin yükselişine bağlamasıdır.⁴⁴ Bu tarz bir akıl yürütme doğal olarak kadınların kurtuluşunu da proletaryanın kurtuluşuna bağlamaktadır. Hartman ise bu düşünceyi reddetmiş ve Komünist Manifesto'daki sözcüklerden hareketle "erkeklerin zincirlerinden başka kaybedecekleri şeyleri de vardır" demiştir.⁴⁵ Foucault ise bu tarz kolektif bir mücadelenin aksine yerel, tikel, özel ve doğrudan mücadelelerden bahseder. Ona göre; "(...) ne yöneten kast ne devlet aygıtlarını denetleyen gruplar ne de en önemli iktisadi kararları alanlar, bir toplumda işler durumunda olan (ve toplumu işleten) iktidar şebekesinin tümünü çalıştırabilir."⁴⁶ İktidar insanlar arasındaki ilişkilerin her anında üreyen bir şey olduğu için mücadele de aynı şekilde bu ilişkiler içerisinde verilmelidir. Foucault doğrudan hayatımıza temas eden ve bize doğrudan baskı uygulayan iktidara karşı verdiğimiz bir mücadeleden bahseder. Ancak bu yaklaşım iktidara karşı verilen mücadelenin proletaryanın müttefiki olarak yapılamayacağı anlamına da gelmez. Aksine Foucault'ya göre kendimize her nerede baskı uygulanıyorsa orada mücadele ederek proletarya devrimi davasına gerçek anlamda hizmet etmiş oluruz. ⁴⁷

Foucault'ya göre iktidarın Marksist kavranışında bir ekonomik işlevsellik vardır.⁴⁸ Marksist anlamda iktidar mevcut üretim ilişkilerini korur ve sınıf tahakkümünün devamlılığını sağlar. Ancak Foucault'ya göre iktidar bir sınıfın diğer sınıf üzerindeki tahakkümü olarak görülmemelidir.⁴⁹ Çünkü böyle yaparak iktidarı üstyapısal bir yerde konumlandırmış oluruz ve yine Foucault'un karşı çıktığı gibi iktidarı ele geçirilebilir ve temellük edilebilir bir şey olarak kavramış oluruz. Hâlbuki

⁴³ Neocleous, *Sivil Toplumunu Yönetmek*, 48.

⁴⁴ Josephine Donovan, *Feminist Teori*, çev. Aksu Bora vd. (İstanbul, İletişim Yayınları, 2016), 159.

⁴⁵ Donovan, *Feminist Teori*, 161.

⁴⁶ Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, 71.

⁴⁷ Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, 39.

⁴⁸ Michel Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, çev. Işık Ergüden – Osman Akınhay, (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2016), 95.

⁴⁹ Michel Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, 106.

Foucault'ya göre iktidar sadece edimde vardır ve özneler arası ilişkiler içerisinde işler. İktidarın Marksist kavranışı özneler arasındaki ilişkiler içerisinde işleyen mikro iktidar ilişkilerini ıskalayarak iktidarı direkt olarak bir sınıfın tekeline vermekte ve buradan doğru kurtuluşun da ancak bir sınıf mücadelesi ile mümkün olduğunu söylemektedir. Foucault sınıf mücadelesinden bahsedildiğinde herkesin sınıf kavramı üzerine yoğunlaştığını ancak kimsenin mücadele hakkında hiçbir şey söylemediğini belirtir.⁵⁰ Foucault Marx'ın yaptığı gibi toplumu burjuva ve proletarya olarak ikiye ayırıp bunları da birbirleri ile mücadele eden özneler olarak kurgulamaz. Ona göre “Dolaysız biçimde verili bulunan sözümona biri proleter biri burjuva olmak üzere iki özne yoktur. Kim kime karşı mücadele ediyor? Hepimiz herkese karşı mücadele ediyoruz.”⁵¹ Foucault sınıf tahakkümüne ve ekonomik sömürüye yer vermesine karşılık ona göre modern toplumu tanımlayan şey sınıf tahakkümü veya sınıfsal yapı değildir. Foucault bu tür mücadelelere *büyük mücadeleler* der ve bu büyük mücadelelerde ortaya çıkan iktidara ise *büyük İ* ile yazılan iktidar deyip dışlar. Çünkü ona göre bu büyük mücadelelerin altında yatan gündelik ve bireysel, *küçük i* ile yazılan iktidar ilişkilerini bilmemiz ve bunlar ile mücadele etmemiz gerekmektedir.

Foucault Marksizme *suda yüzen bir balık* demiştir.⁵² Ona göre Marksizm ancak 19. yüzyılın denizinde kaldığı sürece hayatta kalabilir; onu 19. yüzyılın suyundan çıkarıp 20. yüzyıla getirdiğimiz an Marksizm sudan çıkartılan bir balık gibi kalır ve ölür. Yani Foucault'ya göre 20. yüzyılın sorunları Marksizmin çözüm önerileri ve mücadele yöntemleri ile çözülemez. Foucault'ya göre 19. yüzyılda eğer ekonomik sorunları çözebilirsek iktidarın etkilerini de bu şekilde çözmüş oluruz gibi yanlış bir inanç vardı. Ancak 20. yüzyıl bize ekonomik sorunlar ile iktidarın etkileri arasında doğrudan bir bağ olmadığını göstermiştir. Biz hangi ekonomik sorunu çözersek çözelim iktidar etkileri her zaman baki kalacaktır.⁵³ İktidarı tamamen ortadan kaldırmak imkansızdır. Peki bir önceki bölümün sonunda sorduğumuz soruya tekrar dönecek olursak; Foucault'ya göre her yerde olan, her şeye içkin olan ve etkilerini asla tamamen ortadan kaldıramayacağımız bir iktidar ile nasıl mücadele edeceğiz? Bu noktada Foucault'nun önerisi mikropolitikadır. Herhangi bir merkezi olmayan iktidara karşı geliştirilen direniş stratejilerinin de herhangi bir merkezi olmamalıdır.⁵⁴ Foucault bizden norm toplumunun normlarının dışına çıkarak iktidar ile mücadele etmemizi ister. Norm toplumunun bize dayattıklarını, bizden yapmamızı istediklerini sorgulamalı ve bunları

⁵⁰ Michel Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, 170.

⁵¹ Jacques Bidet, *Foucault'yu Marx'la Okumak*, çev. Zehra Cunillera, (İstanbul: Metis Yayıncılık, 2016), 105.

⁵² Kartal, “Ete Kemiğe Bürenen Hayalet: Marx ve Foucault”, 100.

⁵³ Foucault, *İktidarın Gözü*, 170.

⁵⁴ Sever Işık, “Foucault'da İktidar, Özgürlük ve Direniş”, *Ekev Akademi Dergisi* 16/51 (Bahar 2012), 112.

yapmamalıyız. Foucault mikro düzeyde kendimiz ile kurduğumuz ilişkiyi ve kendimizi herhangi bir deneyimin öznesi kılma biçimimizi sorgulamamızı önerir ve bizi kuşatan normlar ile ancak bu şekilde mücadele edebileceğimizi söyler. Kendimizi sabit bir yerde konumlanmış belirli bir özne olarak kurduğumuzu sanıp, iktidara kendi içimizden bağlanmamalıyız. Mesela günümüz toplumunda her gün belirli bir saatte yatıp belirli bir saatte uyanmak, düzenli bir hayata sahip olmak, çalışkan olmak, evlenmek, bir işte çalışmak vs. birer normdur. Biz bu normları sorgulayarak ve küçük hareketler ile de olsa hayatımızı kuşatan bu normların dışına çıkarak iktidar ile mücadele edebiliriz. Foucault bu nedenle entelektüelin günümüz toplumundaki rolünün asla yasa yapmak, çözümler önermek ya da (Marx'ın aksine) *kurtuluş* için birtakım kehanetlerde bulunmak olmadığını söyler.⁵⁵ Çünkü eğer entelektüel dışarıdan belirlenmiş bir mücadele biçimi veya bir kurtuluş reçetesi önerirse yine bizim özneliğimizi dışarıdan belirlemiş, bize bir kimlik dayatmış ve yine üzerimizde bir iktidar kurmuş olur. Bu nedenle Foucault aşağıdan ve tabandan doğru işleyen bir mücadeleden bahseder. Çünkü iktidar da aşağıda oluşmaktadır. Ona göre iktidar bize başımızdan aşağıya doğru hakim olmaz, ayak tabanımızdan yukarıya doğru hakim olur.⁵⁶ Foucault bu mücadeleleri bireyi özne yapan iktidara karşı yürütülen mücadeleler olarak adlandırır ve bu mücadelelerin birtakım ortak özelliklerinden bahseder; İlk olarak Foucault'ya göre bu mücadelelerin amacı direk olarak iktidar etkileridir. Mesela tıp mesleğinin insan bedeni üzerindeki iktidarına karşı geliştirilen mücadelenin amacı direk olarak bu mesleğin insan bedeni üzerindeki denetlenmeyen iktidarındır.⁵⁷ İkinci olarak ise Foucault'ya göre bu mücadeleler herhangi bir üst amaç, ileride gerçekleşmesi beklenen bir devrim yolundaki ilerleme ya da ileride kazanılacak olan özgürlüğün yolunda atılan küçük bir adım olma niyeti gütmazler.⁵⁸ Mesela Marx'a göre bir fabrikadaki işçinin patronuna karşı verdiği savaş aslında daha üst bir savaşın, sınıf savaşının kazanılması amacıyla hizmet etmektedir. Ancak Foucault'nun bahsettiği mücadelelerin asla böyle üst bir amacı yoktur. Bu mücadeleler direk olarak bizi etkileyen ve eylemlerimiz üzerinde eylemde bulunan pratiklere karşı yürüttüğümüz mücadelelerdir. Foucault'nun bahsettiği mücadele kavramının kapsamı oldukça geniştir. Mücadele dediğimizde zihnimizde örneğin sınıf mücadelesi gibi büyük, zorlu ve belirli bir hedefi olan, planlı ve programlı bir şekilde yürütülmesi zorunlu olan ve belirli bir örgütlenmeyi gerektiren bir şey canlanmamalı. Foucault'ya göre ebeveynlerini kızdırmak için yemek masasında parmağını burnuna sokan ve burnunu karıştıran bir çocuğun yaptığı şey tam olarak bir direniş ve bir mücadeledir.⁵⁹

⁵⁵ Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, 305.

⁵⁶ Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, 321.

⁵⁷ Foucault, *Özne ve İktidar*, 62.

⁵⁸ Foucault, *Özne ve İktidar*, 62.

⁵⁹ Foucault, *İktidarın Gözü*, 177.

Yemekte burnumuzu karıştırmamız gerektiği bir normdur ve biz bunun iyi bir şey olduğuna kendi içimizde de inanırız. Çocuğun sofrada burnunu karıştırması da bu normun delinmesi olduğu için bu hareket iktidara karşı verilen bir mücadeledir. Son olarak ise Foucault'ya göre bu mücadeleler bilginin iktidarına karşı yürütülen mücadelelerdir. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi un, tuz, şeker yemek bilimsel olarak insan sağlığına zararlıdır diyebiliriz. Foucault insanlardan bu bilgiyi inkâr edip, un, tuz ve şeker yemenin insan sağlığına zararlı falan olmadığını iddia etmelerini ve bunun mücadelesini vermelerini istemez. Foucault'un mücadele etmemizi istediği şey bilginin kendisi değil, bilginin iktidar ile olan ilişkisidir. Bilginin bizim hayatımızda gördüğü işlevi hedef almalı ve bu işleve karşı mücadele etmeliyiz. Ancak Foucault'ya; “*peki bu mücadeleleri vererek tamamen özgür olabilir miyiz?*” sorusunu sorduğumuzda aldığımız cevap olumsuzdur. Ona göre iktidarın olmadığı bir toplum ancak soyutlama ile var olabilir. Nasıl ki tam anlamı ile mutlak, yüzde yüz belirleyici olan bir iktidar söz konusu değilse aynı şekilde böyle bir özgürlük de söz konusu değildir. Özgürlük dediğimiz şey iktidar madalyonunun öteki yüzüdür. Ancak Marx böyle düşünmez. Ona göre insanlığın özgürleşmesi, gerçekleşmesi muhtemel olan bir ihtimal değil, bir zorunluluktur. Marx 1852 yılında Weydemeyer'e yazdığı bir mektupta sınıf mücadelesinin zorunlu olarak proletarya diktatörlüğüne ulaşacağını söyler.⁶⁰ Bu diktatörlük sınıflı toplumsal yapının ortadan kaldırılıp sınıfsız komünist topluma geçişin bir aşamasıdır. Marx'a göre bugüne kadar olan tüm devrimler var olan ilişkilerin yeniden bölüşülmesiydi. Ancak komünist devrim önceki tüm devrimlerden farklı olacak ve tüm bir sınıflı toplum deneyimini karşısına alacaktır. “Komünizm, evvelki üretim ilişkilerinin ve karşılıklı ilişkilerin tümünün temelini altüst etmesiyle önceki bütün hareketlerden ayrılır.”⁶¹

Marx *Manifesto*'da⁶² modern devleti, burjuvanın alelade işlerini yürüten bir kurul olarak tanımlamıştır. Yani devlet kendinde bir amaç değil, sınıflı toplumda eşitsizlikleri görünmez, kabul edilebilir ve uygulanabilir kılan üstyapısal bir kurumdur ve dolayısıyla bir araçtır. Devlet egemen sınıfın egemenliğini uygulayabilmesinin bir aracıdır. Proletarya devrimi ile birlikte, bir geçiş evresine denk düşen proletarya diktatörlüğü evresinden sonra, tanımı gereği egemen sınıfın aracı olan devlet komünizmin sınıfsız toplumunda kendisine artık ihtiyaç kalmadığı için ortadan kalkacaktır. Yani proletarya devriminden sonra, önceki tüm siyasal devrimlerden farklı olarak devlette tekrar kodlanan bir iktidar ilişkisi söz konusu olmayacaktır. Marx hiçbir

⁶⁰ Karl Marx, “1848-1857 Mektupları”, çev. Güçlü Ateşoğlu vd. *Hayalet Marx: Seçme Yazılar*, ed. Güçlü Ateşoğlu (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017), 386.

⁶¹ Marx – Engels, “Alman İdeolojisi”, 221.

⁶² Karl Marx – Friedrich Engels, *Komünist Manifesto*, çev. Nail Satlıgan – Tektaş Ağaoğlu (İstanbul: Yordam Yayınları, 2018), 43.

şekilde devletten doğru ve devletin özgürleşmesinden doğru bir insani özgürleşmenin geleceğine inanmaz. Marx devletin özgürleşmesi meselesini *Gotha Programının Eleştirisi*⁶³’nde dile getirmiştir. Marx’a göre işçinin amacı asla devleti özgürleştirmek değildir. Çünkü zaten devlet sınıflı toplumda, sınıf çatışmalarını egemen sınıfın lehine çözen bir araçtır. Bu nedenle de özgürlük dediğimiz şey devleti özgürleştirmek değil, devleti üstyapısal konumundan indirip halka bağımlı hale getirmektir. Marx aynı şekilde *Yahudi Sorunu*’nda da bu konuya değinmiş ve bazı grupların devlet aracılığıyla birtakım haklar elde etmesini siyasal özgürlük olarak tanımlamış ve bu özgürlüğün insani bir özgürlük olmadığını söylemiştir.⁶⁴ Çünkü özgürlük asla devlet aracılığıyla elde edilmez. Devlet aracılığıyla elde edilen siyasal özgürlükler aslında işçi sınıfının toplumsal gücünün ellerinden çekilip alınması anlamına gelmektedir.

Manifesto’da burjuvazinin kendi mezar kazıcısını ürettiğinden bahsedilmiştir.⁶⁵ Burjuvazi sanayileşme ile birlikte işçi sınıfını kentlerde toplamıştır ve böylece bu sınıfın birlik olup burjuvaziye karşı bir mücadele verebilmesinin de koşullarını kendi elleri ile yaratmıştır. İşçi sınıfı ilk olarak kendi ulusal burjuvası ile mücadele edecek ve sonrasında zaten burjuvazi işçiler arasındaki her türlü farkı silip attığı için işçiler birleşecek ve küresel bir mücadele verecektir. Marx bu mücadeleyi “muazzam çoğunluğun, muazzam çoğunluk yararına bağımsız hareketi” olarak tanımlar.⁶⁶ Buradaki mücadele bir yaşam mücadelesidir ve mücadelenin sonunda tüm insanlığın yaşamının kurtulduğu bir dünya resmi çizilmiştir.

SONUÇ

Marx kapitalizmin maskesiz bir şekilde, tüm çıplaklığı ve vahşeti ile egemen olduğu bir dönemde yazmaktaydı. O bize “insanlık tarihine kandan ve ateşten harflerle yazıldığını söylediği bir öyküyü” anlatmaktadır.⁶⁷ *Kapital*’in 8. Bölümünde gördüğümüz haliyle Marx fabrikalara giden müfettişlerin raporlarını ve Çocuk İstihdamı Komisyonu’nun raporlarını vs. alıntılarla bu vahşeti görünür kılmaya çalışmıştır. Bu raporlarda işçilerin uyumaya ve yemek yemeye zamanlarının olmadığı, her yeni işçi kuşağının bir önceki kuşağa oranla boy ve kilo anlamında bir bozulma yaşadığı görülmektedir.⁶⁸ Burada anlatılan açık açık bir insan topluluğunun telef oluşunun

⁶³ Karl Marx, “Gotha Programının Eleştirisi”, çev. Güçlü Ateşoğlu vd. *Hayalet Marx: Seçme Yazılar*, ed. Güçlü Ateşoğlu (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017), 604-609.

⁶⁴ Neocleous, *Sivil Toplumunu Yönetmek*, 45.

⁶⁵ Marx – Engels, *Komünist Manifesto*, 56.

⁶⁶ Marx – Engels, *Komünist Manifesto*, 55.

⁶⁷ Karl Marx, *Kapital I*, çev. Mehmet Selik, Nail Satlıgan, (İstanbul: Yordam Yayınları, 2020), 688.

⁶⁸ Marx, *Kapital I*, 241.

hikayesidir. Çalıştıkları kollara göre farklılık arz etmekle birlikte işçilerin ömürleri kısalmış, astım ve verem olma oranları bir hayli artmış, yeni nesil bedensel açıdan bozulmalar yaşamıştır. Salt bağlama yaslanarak bir yorum yapmaktan kaçınmakla birlikte Marx'ın ekonomik sömürü ve tahakküm ilişkilerinden doğru, özel mülkiyetin iktidarına karşı mücadele ederek ve onu ortadan kaldırarak elde edilen bir özgürlük ve kurtuluş tahayyül etmesi yaşadığı dönemin koşulları da göz önünde bulundurulursa daha anlaşılabilir olmaktadır. O dönemde kelimenin tam anlamıyla işçilerin zincirlerinden başka kaybedecekleri bir şeyleri bulunmamaktaydı. Ancak 20. yüzyılın sonlarına doğru geldiğimizde işçi sınıfının heterojenleştiğini ve kendi içerisinde ayrıştığını söyleyebiliriz. David Harvey bu anlamda ücret ve sosyal güvence açısından diğer bölgelerin işçilerinden ayrılmış olan ve çok daha iyi standartlarda yaşayan bir Avrupalı işçi aristokrasisinden bahseder ve bu işçi sınıfının zincirlerinden başka kaybedecekleri çok fazla şey vardır diye de ekler.⁶⁹ Jacques Bidet'e göre kapitalizmin gelişiminden doğup gelişmesi gereken devrimler gerçekleşmemiştir. Ayrıca 20. yüzyıla geldiğimizde ortaya çıkan *yeni insan* da beklenen özgür üretici değil, neoliberal iktidara tabi kılınmış olan *özne* olmuştur.⁷⁰ Foucault da bu noktada ekonomik sömürü ve tahakküm ilişkilerini de asla dışarıda bırakmamak ile beraber bu neoliberal iktidara tabi olan öznenin boyun eğdirilişini ele almıştır. Çünkü ona göre Faşizm ve Stalinizm deneyimleri bize ekonomik sorunları çözdüğümüzde diğer tüm sorunların hallolmayacağını göstermiştir.

Marx kapitalizmi insani gelişmenin bir uğrağı olarak görmekte, tıpkı köleci toplum ve feodal toplum gibi kapitalist toplumun da doğal bir toplum olmadığını iddia edip bu sistemin insani gelişmenin ileriki evresinde yıkılacağından şüphe duymamaktaydı. Ona göre tarihin her döneminde bir egemen sınıf ve bir de bu egemen sınıfın kendisine tabi kılıp sömürdüğü bir ezilen sınıf var olmuştur. Tarihin itici gücü de bu iki sınıfın birbirleri ile olan mücadelesidir. Kapitalist toplumda söz konusu sınıflar arasındaki ayrım çizgisi daha önce hiçbir toplumda olmadığı kadar keskinleşmiştir ve ezilen sınıf eşi benzeri görülmemiş bir sömürü ve yabancılaşma ile karşı karşıyadır. Ancak Marx'a göre söz konusu ezilen sınıf dünyanın her yerinde bilinçlenerek birlik olacak ve bir proleterya devrimi ile birlikte burjuvanın iktidarına son verecektir. Geleceğin toplumu sınıfsız ve tamamıyla özgür bir toplum olan komünist toplumdur. Marx oldukça karamsar başladığı hikayeyi mutlu bir sonla bitirir. Ancak Foucault'ya göre ekonomik sorunları ve bu sorunların üzerine temellenmiş olan sömürü ve tahakküm ilişkilerini ortadan kaldırdığımızda mutlak bir özgürlüğe erişeceğimiz anlatsı büyük bir yanılsamadır. Ona göre iktidarın stratejileri sonsuz sayıdadır ve özneler arası ilişkilerin her noktasında işler haldedir. Direkt birey olarak tanımlayabileceğimiz bir

⁶⁹ Harvey, *Umut Mekanları*, 65.

⁷⁰ Bidet, *Foucault'yu Marx'la Okumak*, 15.

varlık söz konusu değildir. Birey asla kendi başına var olabilen bir töz olamaz. Birey başlı başına iktidarın bir ürünüdür ve iktidar kurduğu birey üzerinden işlemektedir. Foucault'da birey hem iktidar ilişkileri tarafından kurulur, hem kendisini kuran iktidar ilişkilerinin taşıyıcısıdır ve hem de bu iktidar ilişkilerine karşı direnebilme imkanına sahiptir. Foucault'nun öznesi ancak iktidar ilişkileri içerisinde var olabilmekte ve var olduğu süre boyunca da iktidar ilişkilerinden asla tamamıyla kurtulamamaktadır. Yukarıda da belirtildiği gibi; Foucault'ya göre mutlak bir özgürlüğün olduğu iktidarsız bir toplum ancak soyutlamada var olabilir. İktidar her yerdedir.

KAYNAKÇA

Ateşoğlu, Nadir. "Michel Foucault'da İktidar ve Özgürlük Kavramlarının Orhan Tekelioğlu, Cem Deveci ve Tina Besley'in Çalışmaları Bağlamında Değerlendirilmesi". *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi* 5/2 (Ocak 2019), 220-237.

Bidet, Jacques. *Foucault'yu Marx'la Okumak*. çev. Zehra Cunillera. İstanbul: Metis Yayıncılık, 2016.

Donovan, Josephine. *Feminist Teori*. çev. Aksu Bora vd. İstanbul: İletişim Yayınları, 11. Basım, 2016.

Foucault, Michel. *Büyük Kapatılma*. çev. Işık Ergüden – Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 4. Basım, 2015.

Foucault, Michel. *Cinselliğin Tarihi*. çev. Hülya Uğur Tanrıöver. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 8. Basım, 2017.

Foucault, Michel. *Entelektüelin Siyasi İşlevi*. çev. Işık Ergüden – Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 4. Basım, 2016.

Foucault, Michel. *Güvenlik, Toprak, Nüfus*. çev. Ferhat Taylan. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Basım, 2019.

Foucault, Michel. *İktidarın Gözü*. çev. Işık Ergüden. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 4. Basım, 2015.

Foucault, Michel. *Özne ve İktidar*. çev. Işık Ergüden – Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 5. Basım, 2016.

Foucault, Michel. *Toplumunu Savunmak Gerekir*. çev. Şehsuvar Aktaş. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2002.

Harvey, David. *Umut Mekanları*. çev. Zeynep Gambetti. İstanbul: Metis Yayıncılık, 3. Basım, 2015.

İşık, Sever. “Foucault’da İktidar, Özgürlük ve Direniş”. *EKEV Akademi Dergisi* 16/51 (Bahar 2012), 103-114.

Kartal, Onur. “Ete Kemiğe Bürünen Hayalet: Marx ve Foucault”. *Birikim Dergisi* 349/350 (Haziran 2018), 100-107.

Koç, Altuğ. “Foucault’nun Biyopolitika Kavramının Teorik Çerçevesi”. *Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi* 2/2 (Aralık 2018), 193-218.

Marx, Karl. *Kapital I*. çev. Mehmet Selik – Nail Satlıgan. İstanbul: Yordam Yayınları, 13. Basım, 2020.

Marx, Karl. “Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları”. çev. Güçlü Ateşoğlu vd. *Hayalet Marx: Seçme Yazılar*. ed. Güçlü Ateşoğlu. 107-150. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.

Marx, Karl. “1848-1857 Mektupları”. çev. Güçlü Ateşoğlu vd. *Hayalet Marx: Seçme Yazılar*. ed. Güçlü Ateşoğlu. 385-387. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.

Marx, Karl. “Feuerbach Üzerine Tezler”. çev. Güçlü Ateşoğlu vd. *Hayalet Marx: Seçme Yazılar*. ed. Güçlü Ateşoğlu. 198-201. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.

Marx, Karl. “Gotha Programının Eleştirisi”. çev. Güçlü Ateşoğlu vd. *Hayalet Marx: Seçme Yazılar*. ed. Güçlü Ateşoğlu. 604-610. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.

Marx, Karl – Engels, Friedrich. “Alman İdeolojisi”. çev. Güçlü Ateşoğlu vd. *Hayalet Marx: Seçme Yazılar*. ed. Güçlü Ateşoğlu. 202-232. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2017.

Marx, Karl – Engels, Friedrich. *Komünist Manifesto*. çev. Nail Satlıgan – Tektaş Ağaoğlu. İstanbul: Yordam Yayınları, 8. Basım, 2018.

Neocleous, Mark. *Sivil Toplumu Yönetmek*. çev. Bahadır Ahıska. Ankara: Notabane Yayınları, 2. Basım, 2015.

Ollman, Bertell. *Yabancılaşma: Marx’ın Kapitalist Toplumdaki İnsan Anlayışı*. çev. Ayşegül Kars. İstanbul: Yordam Yayınları, 2. Basım 2015.

Senemoğlu, Olkan. *Kapitalizm ve Korku*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.